

Kęstutis VAITKUS

Jurgis Ambraziejus Pabrėža – garsusis žemaičių pamokslininkas

Žymusis žemaičių pamokslininkas ir sielovadininkas, botanikas, žemaičių kalbos rašybos puoselėtojas Jurgis Pabrėža gimė 1771 m. sausio 15 d. Večių kaime (Kretingos apskr.) Jono ir Rožės Baužinskaitės Pabrėžų šeimoje. Minint jo 250-ąsias gimimo metines, Lietuvos Respublikos Seimas 2021-uosius paskelbė Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais. 2021 m. pavasarį Kretingoje buvo surengta mokslinė-praktinė konferencija, po kurios pasirodė straipsnių rinkinys „Žemaičių šventasis: Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai - 250“ (Klaipėda, 2021 m.). Beje, 1971 m. įvyko net du J. Pabrėžos 200-ųjų gimimo metinių minėjimai – Kretingoje bei Niujorke. Tuomet Lietuvos Mokslų Akademijos Botanikos institutas išleido straipsnių rinkinį „Jurgis Pabrėža (1771-1849)“ (Vilnius, 1972 m.). Minėti leidiniai svariai papildė išsamią Viktoro Gidžiūno monografiją „Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849)“ (Roma-Vilnius, 1994 m.).

Pasišventęs dvasininkas

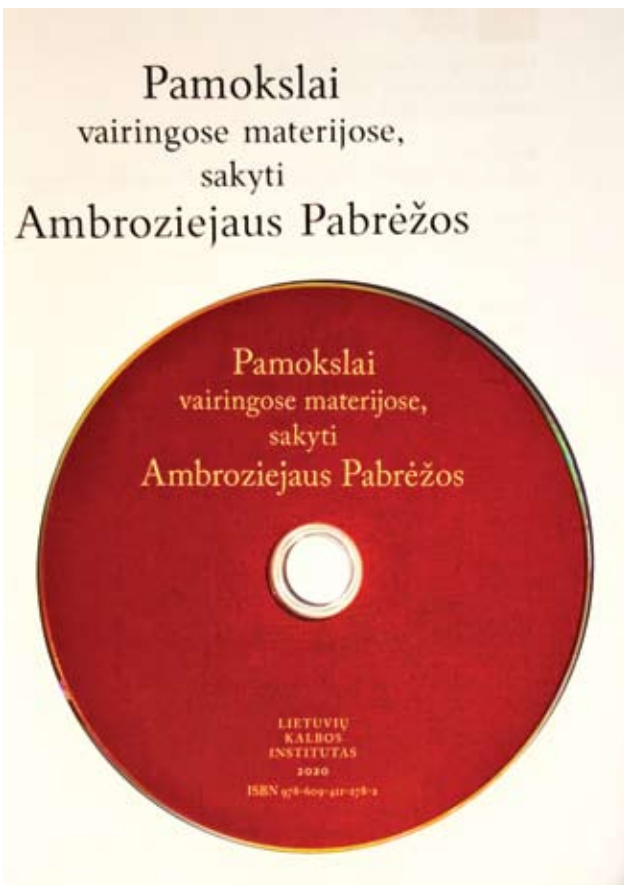
Kunigas, paskui ir pranciškonas J. A. Pabrėža buvo nepaprastai darbštus ir reiklus sau. Anot V. Gidžiūno, jis su žemaitišku užsispyrimu laikėsis savo nustatytos darbo sistemos. J. Pabrėža nuolat atnaujindavo vadinamuosius ryžtus (pasiryžimus). Už jų netesėjimą pats sau skirdavęs bausmes: sukalbėti poterių, duoti išmalda, pridėti koki apsimarinimą, išlaižyti žemėje tris kryželius...

Išvykęs į kitas parapijas sakyti pamokslų ar rinkti augalų, J. Pabrėža dažnai ten klausydavęs išpažinčių. Motiejus Valančius 1848 m. Vilniuje išleistame veikalė „Žemaitiu Wiskupiste“ apie J. Pabrėžą rašė, kad jeigu jis kozelnyčion (sakyklon – K. V.) ilipes „Tėve mūsų“ tesukalbėtu, tai ir ši malda nebūtų be dvasiškos naudos žmonėms, nes yra jų už

šventą turimas.

Žinomas pamokslininkas

Lietuvių kalbos instituto 2020 m. išleistame J. A. Pabrėžos rankraščio perraše „Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos“ išspausdintas ir dr. Remigijaus Oželio straipsnis „Kristocentrizmas kun. Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamokslų rinkinyje „Pamokslai vairingose materijose“. Jame J. A. Pabrėža apibūdinamas kaip „plačių interesų žmogus, kurio siekis buvo visomis savo galimomis tarnauti žmonėms, glaudžioje vienybėje išlaikant mokslą ir tikėjimą, skelbti Dievo žodį“. Pasak autoriaus, 1802 m. paskirtas Plungės vikaru J. Pabrėža jau pagarsėjęs kaip pamokslininkas, kurio klausyti susirinkdavusios didžiulės minios. Yra žinoma, kad pamokslus jis sakė

J. A. Pabrėžos pamokslų rinkinys su DVD plokštelėje įrašytomis faksimilėmis.

tolimiausiose Žemaitijos parapijose. O Kretingos vienuolynas buvo jį paskyręs savo oficialiu pamokslininku!

Pamokslams J. Pabrėža kruopščiai ruošdavosi. Jis nuolat skaitė Šv. Raštą, žymiųjų pamokslininkų darbus. Anot V. Gidžiūno, J. Pabrėža „turėjo visas geram pamokslininkui reikalingas savybes: aštrų protą, stiprią valią, jautrią širdį, gerą atmintį, lakią vaizduotę ir pakankamą išsilavinimą“. Tinkamas ištraukas išmokdavęs atmintinai.

Pamokslininkas stengėsi pažinti žmones, išsiaiškinti jų rūpesčius ir problemas. J. Pabrėža savo ryžtuose rašė: „Reikia sakyti pamokslus sulig asmenų, vietos, laiko ir dvasinių reikalų, taip pat ir atsakomam klausytojų supratimui – išauklėtiems iškalbingai, neišauklėtiems suprantamai“.

Kretingos pranciškonų gimnazijos mokytojas Juozas Povilonis 1939

m. tekste „K. Ambrozijaus Pabrėžos pamokslų stilius“ yra rašęs: „Mūsų mokslininkas galėtų iš jo pasimokyti planingumo, kruopštumo ir darbo meilės, kalbininką ar literatą patrauks jo susisielojimas ir rūpesčiai žemaitiška kalba ir rašyba, o dvasininkai, perskaitę bent vieną jo pamokslą, turėtų rausti dėl dabartinių pamokslų tuštumo ir neaktualumo“...

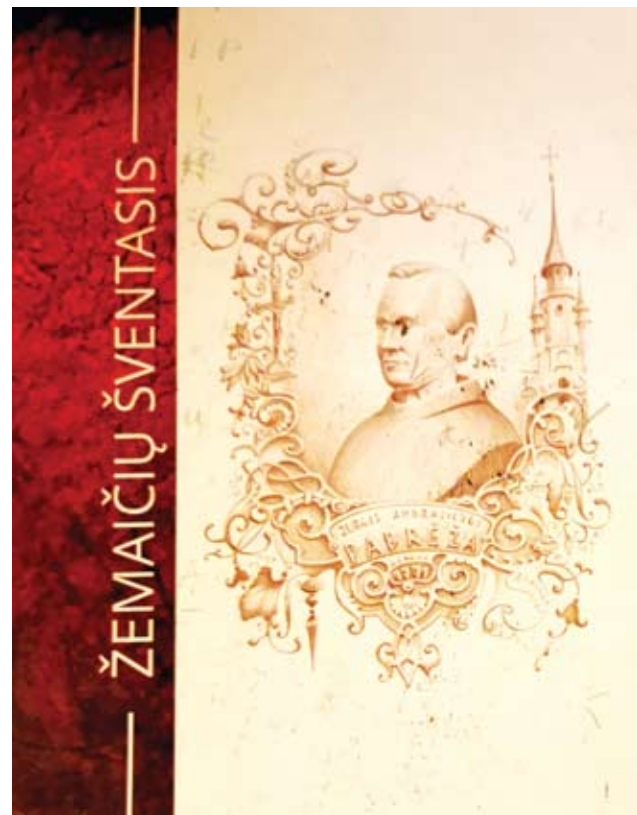
Puikus psichologas

Bepigu pamokslauti apie paleistuvystę, girtuokliavimą ar kitas akivaizdžias bėdas. J. Pabrėža dažnai imdavosi sudėtingo klausimo – vaikų auklėjimo, vis pabrėždamas tėvų, kaip gyvo pavyzdžio, svarbą. O štai pamoksluose „Apey Nekačriby“ bei „Apey Kačriby“ kalbama apie kur kas subtilesnį dalyką. Nekantrumą J. Pabrėža įvardija kaip nuodėmę („ira griekó!“). Iš jo dažnai kyląs pyk-

Skulptūra buvusios medinės Plungės Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios, kurioje kunigavo J. Pabrėža, altoriaus vietoje.

Kęstučio Vaitkaus nuotrauka.

Straipsnių rinkinys „Žemaičių šventasis: Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai - 250“ (Klaipėdos u-to l-ka, 2021; dail. Andrius Seselskas).

tis, kerštas, keiksmas, puikybė ir kitokios blogybės: „Kad kas storojes atmonity tams, kóryi anam priszingy ira, anus apskund, óz kaltus dara, o pats budams kaltó“; „tokus wysados grieszitu smertelnay“; „betykiedamos óz kytus geresnis esós“; „pylns prisypylda nekačriby, pikst ónt wysu, keyk, ciela pekla sójódyn“; „kas tay ira grieszity? ira tay Dyiwóu óžpakali prisókty“; „tokius nekačrius priliginty pri szónu lojecziau mienesyino“. Pamokslininkas duoda

ir konkrečių pavyzdžių iš ūkininkų gyvenimo: „Yszkadyi nekačribe kyttam ónt tórta. Nes žmogós ipóulys i nekačriby yszka atmonity: o kayp kyteyp atmonis, iey ne par padarima rožniu yszkadu? Tad wartu neóžkeli, noriedams, kad giwoley iejy padaritu yszkada: tad twora atardis tóu pati dumodams: tad giwólus sawa ticziomis sóleys i yszkada, parszeleys, wysztomis, žóusymis ticziomis apleys tóu, kórs jem padary

Nukelta į 6 psl.

11. 1932 m. ant Pabrėžos kapo pastatytoji koplytėlė.

Antkapinė koplytėlė Kretingos kapinėse. Iš V. Gidžiūno monografijos „Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771-1849)“.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža – garsusis žemaičių pamokslininkas

Atkelta iš 2 psl.

nekañribyi.“

Vienoje iš gausybės garsaus danų karikatūristo Herlufo Bidstrupo „siužetinių“ karikatūrų puikiai pavaizduotas nekantrumo, nesusivaldymo ydingumas: šefas aprėkia pavaldinį, tas įskaudina kitą žmogų ir t. t., kol „estafetę perėmęs“ paspirtas šuo išleikia gatvėn ir įkanda tam pačiam šefui į minkštą vietą. Kitokia panašaus siužeto pasakojimo baigtis aprašyta „Didžiojoje geriausių pasaulyje pamokančių istorijų knygoje“ (Obuolys, 2020). Jelenos Cymburskos pasakojimo „Neapykantos ratas“ vienas „herojų“ išbarė savo firmos direktorių, tas išuko „ratą“, kol aprėkta motina paglostė sūnaus galvą ir jį nuramino: „Tą akimirka neapykantos ratas sudužo į kantrybę, meilę, atleidimą ir švelnumą.“ J. Pabrėža, be abejo, rinkosi antrą variantą...

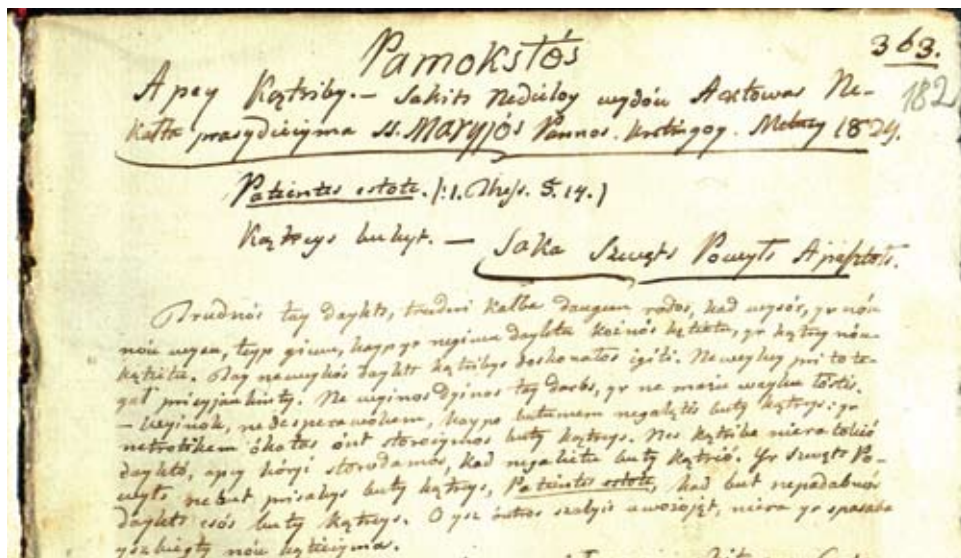
Etnografija pamoksluose

J. Pabrėžos pamokslais pirmiausia susidomėjo etnografai ir kiti mokslo bei kultūros žmonės. Jau Vaclovas Biržiška rašė: „yra išlikę jo sakytų pamokslų, [...] kurie mūsų etnografams duoda nemaža medžiagos apie įvairius tada žemaičiuose dar gyvus ir dar iš prieš-krikščioniškų laikų paveldėtus prietarus ir papročius, kuriuos savo pamoksluose smerkdamas, Pabrėža kartu gana tiksliai aprašė“. Tad pamoksluose aptinkami XIX a. I p., būtent J. Pabrėžos aktyvios veiklos laikmečio, Žemaičiuose dar girdėti senosios religijos atgarsiai: naminiai dievaičiai, gyvatės ir žalčiai, žavėtojai ir raganiai, kaukai ir aitvarai, priesakai ir keiksmi. Tuomet dar buvo žmonių, kurie gyvates laikė naminiais dievaičiais ir draudė jas mušti.

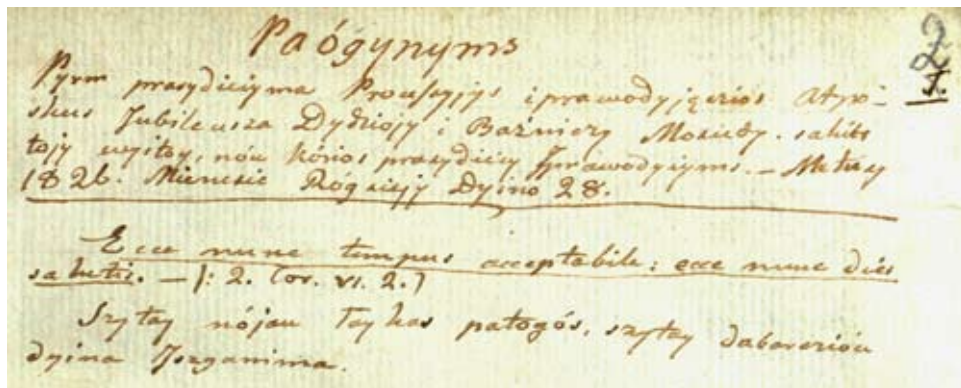
V. Gidžiūnas atkreipė dėmesį į gana detaliai nusakytus žemaičių vestuvių papročius. Pavyzdžiui, yra aprašyti vestuvėse šokti šokiai: rinkis, kazokas, rūmas, kukutis, rūščioji, ingelčikas, paduškelė, špokis. Tiesa, V. Gidžiū-

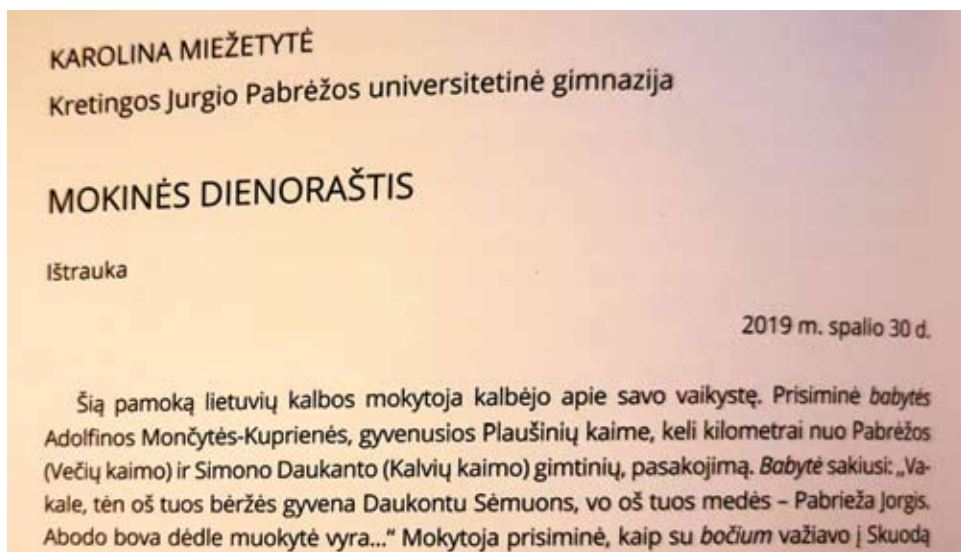
Paties J. A. Pabrėžos ranka užrašyta jo pamokslų rinkinio antraštė.

J. A. Pabrėžos pamokslas apie kantrybę faksimilės fragmentas.

J. A. Pabrėžos pamokslų rinkinio „pratarmės“ pradžia.

Ištrauka iš leidinio „Žemaičių šventasis“.

nas šokių pavadinimus bei aprašymus pateikia bendrine lietuvių kalba, bet kai kurie jų tikrai girdėti.

Pamokslų rinkiniai

J. Pabrėža savo pamokslus užrašydavo. 1821 m. paskirtas Kretingos vienuolyno pa-

mokslininku, pradėjo sudarinėti pamokslų rinkinius: juos išrašydavo, kad būtų patogiau jais naudotis. Jau M. Valančius minėtame savo

veikale „Žemaičių vyskupystė“ išvardijo 7 J. Pabrėžos pamokslų rinkinius. Kiti rašiusieji nurodė skirtingus skaičius. Pavyzdžiui, minėtasis bibliografas V. Biržiška JAV išleistame savo veikale „Aleksandrynas“ nurodė 11 rinkinių. Kaip ten bebūtų, ne visus pamokslų rinkinius pavyko išsaugoti.

M. Valančiaus paragintas J. A. Pabrėža parengė 479 puslapių „Sumenės perkratymo“ rankraštį, kurį vyskupas sutrumpino ir 1869 m. Tilžėje išleido 89 puslapių knygėlę „Parkratima ant Saužines“, nurodydamas kontrafakcinis 1849 metus. Knygelė buvo populiari, tad vėliau išspausdinti dar du kontrafakciniai jos leidimai (1877 ir 1893 m.).

Vėliau kai kurie J. A. Pabrėžos pamokslai buvo spausdinti įvairiuose leidiniuose. O štai 2020 m. išleistas jau minėtas jo rankraštinio pamokslų rinkinio „Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejiaus Pabrėžos“ perrašas (parengė Rita Šepetytė) su DVD plokštelėje įrašytomis pamokslų faksimilėmis. Leidinyje - 1799-1831 metais įvairiuose Žemaitijos vietose sakyti 48 pamokslai, autoriaus sudėti ne chronologiškai, bet pagal temas.

Pamokslų kalba

Minėtame neseniai išleistame pamokslų rinkinyje išspausdintas R. Šepetytės straipsnis „Pamokslų vairingose materijose“ kalbos ypatybės“, kuriame aptariamai būdingiausi J. Pabrėžos vartotos vadinamosios pajūrio žemaičių tarmės bruožai.

J. Pabrėžos kalbai, kaip ir daugelio kitų žemaičių, yra būdingas žodžių trumpinimas (galūnių redukcija), pvz.: vardas ira werts - (bendrine lietuvių kalba) vardas yra vertas;

Jszganitos - Išganytojas; Mokitos - Mokytojas; Sekies - sekėjas; Atpyrkies - Atpirkėjas; naus - naujas; kraus - kraujas; ispie - išpėj[ja]; pöldynie - puldinėj[ja]; kawo - kavoj[ja]; pasako - pasako[ja]; lo - lo[ja]. Priebalsių sandūra dažnai užrašoma fonetiškai, pvz.: sójunkta - sujungta; besliebdamis - beslėpdamys; snauzdams - snausdamas; paszwęzdams - pašvęsdamas; nekęzdamis - nekęsdamis; yszsypyldaczius - išsi-

pildančius; ožsylaikitu - užsilaikytu.

Rašomos žemaitiškos vardažodžių formos, pvz.: Wiernusius - viernūsčius; giwusius - gyvūsčius; znocznioses - znočniosės; žemaičiams būdingos vardažodžių ir dalyvių dviskaitos formos, pvz.: abódó tódó razbaynikó - abudu tuodu razbainyku; tyidwy Maldy - tiedvi maldi; Dwym łazdym - dwim lazdim. Veiksmažodžio vienaskaitos 2-ojo asmens rašyba taip pat skiriasi nuo bendrinės lietuvių kalbos, pvz.: rađis - randys; lausis - liausys; Būtasis dažninis laikas tarmėje turi sudurtinę formą su pagalbinio žodžiu, pvz.: lóub <...> keykty - keikdavo; lóub sakity - sakydavo; lóub <...> melstytis - melsdavosi.

Žemaičiams būdinga ir sava leksika. Anot Giedriaus Subačiaus, „bažnyčios kalbos normos, o tai dažnai buvo polonizmai, buvo suvokiamos esančios aukštesnio stiliaus“. Tad polonizmų J. Pabrėžos pamoksluose gausu, pvz.: pawożoty, yr garbinty - pavožoti ir garbinti; znokay žekłay - znokai ženklai; adinoiy <...> waładoy - adynoje <...> valandoj; smutnóms yr nóuludym - smūtnumas ir nuoliūdymas; stroszyi <...> bayda - strošija <...> baido. Kaip pažymi R. Šepetytė, „Pabrėža savo kalbą grynino“. Be to, būdamas nepaprastai kūrybingas, jis vertėsis iš lenkų ar lotynų kalbos bei kūręs naujadarus, pvz., nusidėjimus prieš šventą tikėjimą jis įvardijęs taip: Pałayduniste - palaidūnystė (Libertinismus); Wiewtykiejyms - vėjtikėjimas (Credulitas) ir t. t.

Tad J. Pabrėžos pamokslų kalba tikrai gyva bei vaizdinga. Užtenka žvilgtelėti į savotišką rinkinio pratarmę „Paogynymys“: „wiernas Awelys Jezusyns“; „dyina dieley wysu musó wysópaltieszniasy!“; „pralyidyneiy Krauji wyns kyta“; „žmonis pradieiy pažinty sawa blūdus“; „Bet lupomis gyidat, wynkartó yr szyrdy gyidoty“...

Plungė

